

Mandi – *mandejská svatyně*¹

Jiří Gebelt

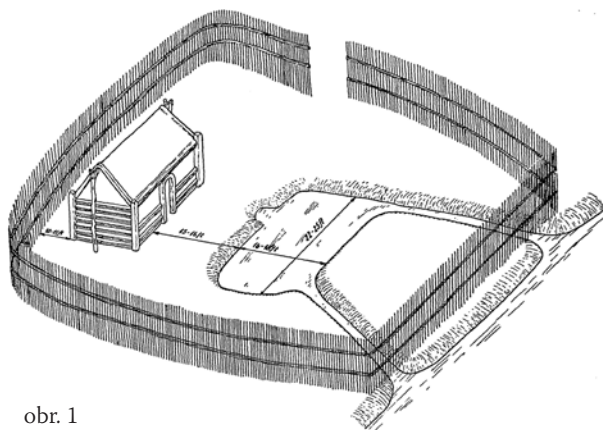
Summary: Mandi – *Mandaean Sanctuary*

The aim of this paper is to describe the architecture of the Mandaean sanctuary in the context of other ritual buildings and to explain its symbolical and practical meaning. The author describes the construction of the Mandaean sanctuary in the Australian diaspora and depicts its importance for the present-day community.

Based on reliably documented reports and his own observations, the author distinguishes three types of Mandaean ritual buildings. Two of them have a relatively simple design; their construction is simple and they are always connected with a specific ritual act. The first of these is a “booth” used in the wedding ritual and in the first two days of the priestly initiation (often referred to as *andiruna*). The second building (which has a similarly simple structure) is also associated with the initiation ritual. The priesthood aspirant, together with his teacher, spends seven days in this building during which he is initiated into the priesthood’s wisdom (*naširuta*). In the text of the initiation ritual this “hut” is usually called *škinta*. The third type of Mandaean ritual building is the sanctuary called *maškna*, *mandi* or *bimanda*. Its construction is much more demanding and complex than the other types, and its consecration is a complex ritual which can last for almost 14 hours. *Mandi* has an important symbolic and practical meaning for the Mandaeans. The ritual of the ascension of soul (*masiqta*), which is a part of the complex ritual of

¹ Autorovy výzkumy Mandejců podpořila Grantová agentura ČR (Projekt 401/05/0989). – V prepisech mandejských jmen, pojmů a citátů textů se držím transliterace zavedené Macúchem a Drowerovou (Drower – Macuch, *Dictionary*, str. xi), pouze *ajin* přepisují v navázání na Burteu (*Fest*, str. 9) jako „e“. Odkazy a zkratky: na texty sbírky *Qulasta* odkazují dle textově kritického vydání Lidzbarského (Lidzbarski, *Liturgien*, zkratka ML). Pouze jedná-li se o texty, které Lidzbarského vydání neobsahuje, odkazují, resp. překládám dle faksimile přetištěného ve vydání Drowerové a zároveň (za lomítkem) odkazují i na její překlad (Drower, *Prayerbook*, zkratka CP). *Ginzu* citují dle textově kritického vydání Petermannova (*Thesaurus I*) a Lidzbarského překladu do němčiny (*Ginza*). Zkratka Gi odkazuje k *Pravé Ginze* (*Ginza iamania*), Gs (*Ginza smala*) k *Levé Ginze*. *Knihu Janovu* (*Draša d-iahia*, zkratka Di) citují dle textově kritického vydání Lidzbarského (*Johannesbuch*), odkazují nejprve na mandejský text, pak na německý překlad. Také v případě sbírky *Alp trisar šuialia* (*Questions*) a textu mandejského iniciačního rituálu (*Coronation*) odkazuje údaj na stránku před lomítkem na mandejský text, údaj za lomítkem na anglický překlad. Zkratka D.C. odkazuje k jednotlivým textům ze sbírky Drowerové („Drower Collection“), viz Drower, *Bibliography*. K Mandejcům v češtině viz např. monografii Kurta Rudolpha, *Gnóze*, především str. 355–367, nebo Gebelt, *Náboženství*.

priestly initiation, depends on its existence. With the increasing instability of the traditional territory occupied by Mandaeans (Iraq, Iran), the ability to perform priestly initiation in a prescribed manner in the diaspora is probably the only chance of survival of the Mandaean community. The construction and consecration of the *mandi* in Australia in 2007 was therefore of great importance to the community as a whole.

obr. 1

Snad každý, kdo byt' jen krátce nahlédl do nějaké monografie o Mandejcích nebo do některé z publikací o gnózi, zná náčrt oploceného kultického areálu s malou chatkou a bazénem s přitékající a odtékající vodou od lady Drowerové [obr. 1].² Záměrem mého příspěvku je popsat architekturu mandejské svatyně v kontextu dalších rituálních staveb, vysvětlit její symboliku a roli v rituální praxi. V závěru popisují stavbu mandejské svatyně v australské diaspoře a její význam pro současnou mandejskou komunitu.

Pojmy a stavby

Mandejština je poměrně bohatá na pojmy užívané pro označení chrámu. V polemice s jinověrci se objevují pojmy *hikla* a *ekura*.³ Pro vlastní rituální stavby užívá písemnictví několik výrazů. Ve starších textech se jedná především o dvě substantiva odvozená od kořene *ŠKN* (bydlet, přebývat).

² Drower, *Mandaeans*, str. 141. Obrázek byl přetištěn, resp. překreslen v řadě monografií. Viz např. Rudolph, *Gnóze*, str. 363, nebo Pokorný, *Píseň*, str. 178.

³ *hikla* ML 37:1–2; *ekura* ML 51:10–11; 68:5; 128:9.

Je to jednak výraz *maškna*,⁴ jímž Starý zákon označuje „svatostánek“ (*miškan*),⁵ jednak *škinta* (pl. *škinata*), jež je mandejskou formou hebrejského a aramejského *šechina* označujícího „přítomnost boží“.⁶ Třetím pojmem (asi nejvíce známým i pro pro širší odbornou veřejnost) je *mandi*. Neomandejský výraz „mandi“ je původně plurální formou od *manda* (*mandia*), objevujícího se především v rituálních komentářích ve složenině *bit manda*, popř. ve zkráceném *bimanda*. Etymologie slova *manda* je sporná,

obr. 2

obr. 3

většinou je chápeme jako ekvivalent řeckého *gnósis*. *Bit manda* pak můžeme přeložit jako „dům poznání“.⁷

Pojmy *škinta*, *maškna* a *bimanda* nebo *mandi* jsou užívány (často i v rámci jednoho rituálního textu) synonymně⁸ pro označení v úvodu

⁴ „Příbytek“ či „obydlí“ (Nöldeke, *Grammatik*, str. 52:5). Podle textu syrštinou písčícího teologa Theodora bar Konai z Kaškaru jsou Mandejci v Maišánu nazýváni též „mašknejci“ (Kruisheer, *Ketábá*, str. 165; Rudolph, *Prolegomena*, str. 256). V žádném známém mandejském textu však není výraz „mašknejci“ jako sebeoznačení doložen.

⁵ *Maškna* má stejný základní význam jako *škinta*, tedy „příbytek“ či „obydlí“ (Nöldeke, *Grammatik*, str. 129:3). Starozákonní *miškán* překládá ekumenický překlad jako „svatý příbytek“, bible Kralická jako „stánek“ (Ex 25,9 a jinde).

⁶ Sokoloff, *Dictionary*, str. 1145.

⁷ Burtea, *Zihrun*, str. 167; Drower – Macuch, *Dictionary*, str. 247; Macuch, *Anfänge*, str. 114–115. Souvislost mezi označením rituální stavby a významem *manda* coby „poznání“ však není jednoznačná. Starší diskuzi k tématu shrnuje Rudolph, *Kult*, str. 20, pozn. 1.

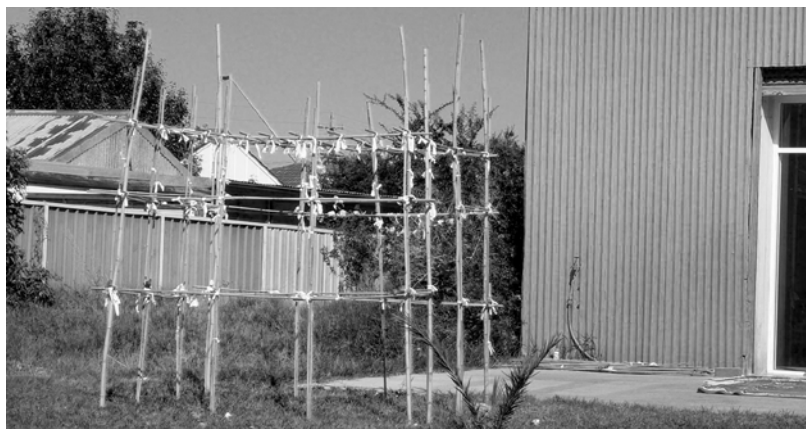
⁸ Často dokonce v bezprostředním kontextu jako v případě textu kněžské iniciace při popisu *masiqta*: kněží vstoupí do „*maškna*“ (Drower, *Coronation*, str. 26) a opouští „*bimanda*“ (*ibid.*, str. 35; Drowerová překládá v obou případech

obr. 4

obr. 5

obr. 6

zmíněné malé svatyně zbudované u bazénu s přítékající a odtékající vodou v areálu obehnaném zpravidla rákosovým plotem [obr. 2 a 3]. Sám areál je také označován jako *mandi* nebo *manda*.⁹ Vedle této typické stavby zná mandejské náboženství ještě dvě další rituální stavby. Především bouda či chatku jednoduché konstrukce stavěnou v podmínkách Předního východu z rákosy a označovanou nejčastěji jako *andiruna*

„sanctuary“). Někdy jsou dokonce různé pojmy užity v jedné větě, jako v textu *Šarh d-paruanaiia* (Burtea, *Fest*, ř. 97, str. 28/29; viz k tomu poznámku tamtéž na straně 172).

⁹ Někdy k němu pravděpodobně odkazuje i pojem *maškna* (např. Drower, *Questions*, str. 169, pozn. 10).

[obr. 4 až 6].¹⁰ *Andiruna* se staví pouze u příležitosti dvou rituálů. Především v ní probíhá i nepraktikujícími Mandejci vyhledávaný svatební rituál; pak je zpravidla vyzdobena vajíčky symbolizujícími plodnost a v horní části má připevněn bílý pruh látky, o kterém rituální komentáře hovoří jako o „malém nebi“ (*šumia ešartia*). V *andiruně* se rovněž koná úvodní část kněžské iniciace (*traša d-taga*), konkrétně první dva dny složitého komplexního rituálu, který celý trvá dlouhých 68 dní. Aspirant kněžství je v *andiruně* podroben první zkoušce vědomostí, během níž musí prokázat znalost hymnů a modliteb, které obsahuje sbírka *Qulasta* (ML č. 1–103).¹¹ Posléze zde stráví spolu se svým učitelem (tedy knězem, který jej zasvěcuje) noc ze soboty na neděli, během níž učitel (*rba*) svému žáku až do rána vysvětluje tajemství Ginzy. Přítomnost textu Ginzy a dalších předepsaných rukopisů v *andiruně* během rituálu je podmínkou jeho platnosti.¹²

Druhého dne, tj. v neděli, je *andiruna* stržena a dějství rituálu se přesouvá do jiné stavby, kterou relevantní texty označují pojmem *škinta*.¹³ *Škinta* se staví z rákosu podobně jako *andiruna*, její konstrukce je však stabilnější a rákosem bývá vyplněna i základní konstrukce stavby, takže dění uvnitř „chatky“ lze pozorovat pouze úzkým vchodem. Stavba má zpravidla podobně jako *mandi*¹⁴ sedlovou střechu, přes níž bývá rovněž přehozen

¹⁰ Rovněž *andruna*, *endruna* („místnost“, „bouda“). Slovo je perského původu (Drower – Macuch, *Dictionary*, str. 26). Drowerová překládá v textu svatebního rituálu jako „booth“ („bouda“, „stánek“, viz např. Drower, *Qabin*, str. 33 a 34), v kontextu kněžské iniciace jako „initiation-hut“ (Drower, *Coronation*, str. 1, pozn. 2). Samotný text svatebního rituálu ale používá pro označení stavby, v níž se rituál odehrává, paralelně pojmy *andiruna* a *škinta*. Drowerová překládá obojí jako „booth“. Viz Drower, *Qabin*, ř. 1–60 na str. 5–6.

¹¹ Drower, *Coronation*, str. 3. Dle líčení Drowerové sedí aspirant kněžství (*šualia*) při zkoušce před *andirunou* a teprve poté, co úspěšně obstál při recitaci, smí vstoupit do „iniciační chaty“ (Drower, *Mandaeans*, str. 152).

¹² Přineseno má být tolik textů, kolik je jen možné. Výslovně jsou předepsány *Ginza*, *Kniha Janova*, *Díván vznešeného království* (*diuan malkuta elaita*), *Kniha duší* (*sidra d-nišmata*) a také svitek *Velký první svět* (*alma rišaia rba*). Po stržení *andiruny* jsou texty přeneseny do *škinty*.

¹³ Drower, *Coronation*, str. XIII, 3. V textu Drowerová slovo nepřekládá a nechává v anglickém textu *škinta*. Pojem *škinta* je tedy v různých souvislostech v mandejských textech užíván pro označení všech tří rituálních staveb.

¹⁴ Na rozdíl od dvou zbývajících staveb (*andiruna* a *mandi*) neznám iniciační chatu z vlastních terénních výzkumů. Musím vycházet z popisu Drowerové a ze soukromých fotografií, které ovšem nejsou určeny ke zveřejnění. Drowerová sama iniciaci nebyla přítomna a vychází z vyprávění svého informátora (Dro-

bílý pruh látky (obvykle mušelínu).¹⁵ *Škinta* musí být nejprve konsekrována, aby v ní mohl být rituál kněžské iniciace celebrován. Děje se tak za recitace textu ze sbírky *Qulasta*.¹⁶

„Požehnána budiž tato *škinta* Mocného,
v níž koruny¹⁷ jsou utvářeny.
V níž koruny jsou utvářeny
a koruna králi, synu králů (*malka br malkia*), bude nasazena.“

Stržení jedné stavby a přechod aspiranta do druhé lze přitom interpretovat jako výraz změny jeho statutu, totiž přechod od mandejství (laického stavu) ke kněžství (*tarmiduta*).¹⁸ Ve *škintě* pak nově iniciovaný kněz zůstane spolu se svým učitelem až do následující neděle. Během tohoto období recituje modlitby předepsané pro jednotlivé dny týdne a je zasvěcován do tajného vědění. Iniciaci uzavírá rituál *masiqta*, který nově iniciovaný kněz celebruje ve jménu svého učitele. Protože *masiqta* se musí konat v *mandi*, je kněžská iniciace jediným rituálem, který se odehrává ve všech třech rituálních stavbách.

Původ pozemských svatyně

Všechny pozemské rituály, ingredience při nich užívané, jednotlivá dějství, objekty a aktéři mají předobraz v rituálech praktikovaných bytostmi Světla v plérómatu¹⁹ a výjimkou není ani svatyně. Pozemské svatyně jsou nápodobou těch nebeských. *Škinta* je v kosmogonických a teogonických souvislostech označením příbytku bytostí Světla. I Život (*hiia*) coby nejvyšší božstvo má svůj příbytek, svou *škintu*,²⁰ a stejně tak i další bytosti Světa, které stvořil. Stejně jako *utrové* (označení bytostí Světla) stojí ve svých „příbytcích“

wer, *Mandaeans*, str. 148). Její popisy se přitom rozcházejí: srv. Drower, *Coronation*, str. XIII, a *Mandaeans*, str. 152–153.

¹⁵ Při iniciaci kněze má pruh látky přehozený přes *andirunu* modrou barvu, která reprezentuje bytosti Temnoty, na rozdíl od bílé, která je v mandejství barvou Života a Světla (Drower, *Mandaeans*, str.149).

¹⁶ CP č. 328; 350:21–351:2/230:16–19.

¹⁷ Koruna (*taga*) je jednou z insignií kněží, kteří jsou považováni za krále (*malka*), proto se rituál kněžské iniciace jmenuje „nasazení koruny“ (*traša d-tagā*).

¹⁸ Drower, *Coronation*, str. XIII. Pojmem „mandejci“ jsou v mandejských textech zpravidla míněni laici, dnes se jím označuje komunita jako celek, tzn. včetně kněží.

¹⁹ Např. ML 50:9–10.

²⁰ Např. ML 38:6; 80:5; 87:6–7.

a velebí mocný Život (*hiia*), tak i jejich zástupci na zemi (*tibil*), kněží ve svých *škintách*, totiž v pozemských svatyních, konají rituály ve jménu Života. Texty někdy hovoří o „dolních *škintách*“, v nichž kněží (králové) velebí bytosti Světla, ale často nelze v liturgických textech jednoznačně identifikovat, kdy jsou míněny příblytky nebeské a kdy pozemské svatyně.²¹ V souladu s mandejským rituálním myšlením je původ chrámu pozemského odvozen z říše Světla.²² V jednom z textů *Knihy duší* (*sidra d-nišmata*) figuruje *maškna* mezi „svědky“ vzestupu, tzn. mezi prvky či jednáními z oblasti rituální praxe, jež mohou „dovědčit“, že se jich Mandejec během svého pozemského života účastnil, čímž je podmíněn návrat jeho duše do říše Světla.²³

„Jordán a jeho dva břehy
nám budou svědky.
Pih̄ta, *kuš̄ta* a *mambuga*²⁴
nám budou svědky.
Neděle a shromážděná almužna (*kana d-zidqa*)
nám budou svědky.
Chrám (*maškna*), v němž se klaníme,
nám bude svědkem.
Almužna v naší ruce
nám bude svědkem.
Náš Otec v našem čele
nám bude svědkem.“

Protože je dnes „chrám“ (tedy *mandi*) přístupný pouze zasvěceným, vyvstává v souvislosti s citovaným textem otázka po původu ideje chrámu v mandejském náboženství. Byl chrám původně přístupný i pro laiky? Tzv. „kněžská modlitba“ z 13. knihy *Ginzy* řadí nedělní návštěvu chrámu mezi základní povinnosti Mandejců:²⁵ všichni ti, „kteří podstupují rituál *mašbuta*²⁶ v Jordánu a jsou poznamenáni znamením Života, kteří v předvečer dne a v neděli přicházejí do chrámu (*maškna*) a dbají řádu krásného,

²¹ Drower, *Prayerbook*, str. 38, pozn. 4.

²² *Ibid.*, str. 264, pozn. 5.

²³ ML 33:12–4:4.

²⁴ *Pih̄ta* a *mambuga* – mandejské pojmy pro chléb a doušek vody konzumované při rituální hostině. *Kuš̄ta* znamená „pravda“ a zde odkazuje k rituálnímu podání ruky, jež je důležitou součástí rituálů.

²⁵ Citovaná pasáž: Gi 285:21–286:5/283:30–284:8, též Gs 37:13–17/451:32–37.

²⁶ Na nesnáze spojené s překladem názvu mandejského rituálu *mašbuta* jako „křest“ jsem upozornil ve studii „Mašbuta“ (především str. 44–45). „Křest“ od-

prokazují úctu (*sigudta*), stojí za kněžími, přijímají *pihta* a dávají *kušta*, tvoří dohromady společenství (*laupa*), své syny a dcery nechávají podstoupit rituál *mašbuta* a přijmout znamení Života, v jejich srdcích spočívá víra v mocný první Život; ti, kteří s trpícími mají soucit a slitování, své ženy, syny a dcery posílají v předvečer dne do chrámu, činí službu (*pahluta*), v jejich domě almužna nepřenocuje,²⁷ přinášejí ji (totiž) do chrámu.“

Některé texty jsou v tomto ohledu „skromnější“ a hovoří o „bráně chrámu“ (*baba q-maškna*).²⁸ Skutečnost, že původní význam a role chrámu se pravděpodobně lišily od významu současného, tradicí a texty doloženého, potvrzují i pasáže, podle nichž byla v chrámu (nebo v kultickém areálu?) původně shromažďována almužna:²⁹

„Když sobota večerem končila,³⁰
když neděle přicházela k dobrému,³¹
almužnu (*zidqa*) vzal jsem do své tašky,
do svých rukou vzal jsem bochník chleba (*tulamta*).
Almužnu vzal jsem do své tašky,
šel k bráně chrámu (*baba q-maškna*),
almužnu dal jsem k almužnám
a bochník chleba k jídlu pro chudé (*sibla*):“³²

Z textů můžeme tedy usuzovat na to, že v počátcích mandejství hrál chrám v mandejském náboženství jinou roli než dnes: byly zde shromažďovány dary pro chudé obce (almužna) a buď přímo chrám, nebo areál před ním byly místem shromažďování komunity. V současné každodenní rituální praxi jednotlivých komunit nehraje chrám zdaleka tak důležitou roli, což ale nesnižuje jeho význam, jak bude ukázáno v závěru textu.

Dodejme, že „chrám“ či „svatyně“ se často objevuje v polemice vůči jinověrcům, především vůči židovství. V souvislosti s hypotézou o půvo-

kazuje ke křesťanskému křtu, jehož význam je jiný než význam mandejského rituálu *mašbuta*.

²⁷ Koriguji dle Lidzbarského na *labaiit* (Lidzbarski, *Ginza*, 284, pozn. 1; viz Drower – Macuch, *Dictionary*, str. 57).

²⁸ Gi 44:3/42:2.

²⁹ Gs 101:4–7/542:7–14.

³⁰ K dané pasáži viz Drower, *Prayerbook*, str. 136, pozn. 2.

³¹ Čtu s přihlédnutím k paralele v textu *Qulasta* (ML 220:9) podle rukopisu B a D *lṭab* (Petermann, *Thesaurus II*, str. 218).

³² K *sibla* viz Drower – Macuch, *Dictionary*, str. 324b, a Lidzbarski, *Ginza*, str. 542, pozn. 3.

du Mandejců v nějaké židovské okrajové skupině je třeba zdůraznit, že mandejská polemika vůči chrámu je odlišná od kritiky Ježíšovy a textů z Kumránu. Není to kritika, jež by „chrám“ uznávala a usilovala by o změnu chrámové praxe kvůli obnově Izraele atp.³³ Chrám je zde spíše symbolem vlastní náboženské přináležitosti: láska k „bráně chrámu“ (*baba d-maškna*) je paralelou k „lásce k našorejstvi“ (tj. k mandejství) a opozitem nenávisti k chrámu židovskému (*bit ama*)³⁴ v textu o Miriai, židovce, která konvertovala k mandejství.³⁵

Tradiční mandí

Označení *mandi* začali Mandejci v 2. pol. 20. stol. užívat k označení stavby určené k výkonu jakýchkoli rituálů. Jako „mandí“ tak byly nazývány nové areály se společenskou místností a vykachličkovánými nádržemi pro rituál *mašbuta*, které vznikaly v 70. letech v Iráku (Bagdád, Basra, Násiríja)³⁶ a později v diaspoře (např. ve Švédsku). Podle kněží³⁷ by však pojem *mandí* měl být rezervován pouze pro tradiční, výše zmíněnou stavbu, jež připomíná spíše chatku. Její stavba a konstrukce je přesně stanovena.³⁸ *Mandí* se staví u vodního toku, přičemž největší vzdálenost mezi řekou a svatyní by neměla přesahovat 10 m.³⁹ Kanálem je voda přiváděna do bazénu před *mandí* a důraz je kladen na to, aby voda přitékala a odtékala přirozeně. Jen tak může být považována za „živou vodu“. V areálu by měl růst myrtový keř.⁴⁰

³³ Evans, *Opozice*, str. 243.

³⁴ Lidzbarski překládá jako „Volkshaus“, Drowerová jako „synagoga“ (Lidzbarski, *Johannesbuch*, str. 76 pozn. 1); ML 211: 3; Di 128: 7/127:1–2 (protiklad *bit ama/bit maškna*). Jeruzalémský chrám je v mandejských textech označován jako *bit mjadša*, *bit mjadšia* (Lidzbarski, *Johannesbuch*, str. 242, pozn. 4; Drower – Macuch, *Dictionary*, str. 4; např. Di 66:15/75:18/; 127:13/126:6).

³⁵ Legenda o židovce Miriai je zmíněna v souvislosti s konverzí a křtem (přijatým od Anoše *utry*) na jednom místě v Ginze (Gi 332, 1–11/341:21–39) a ve sbírce *Qulasta* (ML str. 209–212), v *Knize Janově* je rozvinuta do dvou delších kapitol (34–35), přičemž příběh se odehrává v Jeruzalémě na břehu Eufratu.

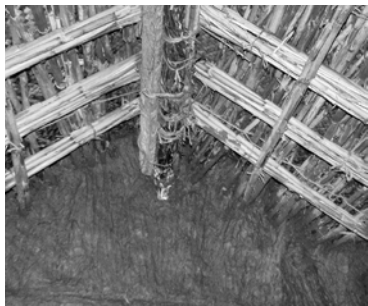
³⁶ Alsohairi, *Mandäer*, str. 12–13. Fotografie moderního bazénu z Iráku z roku 1972 obsahuje Rudolphova publikace *Mandaeism* (obr. XXI).

³⁷ Osobní rozhovory s kněžími v Austrálii.

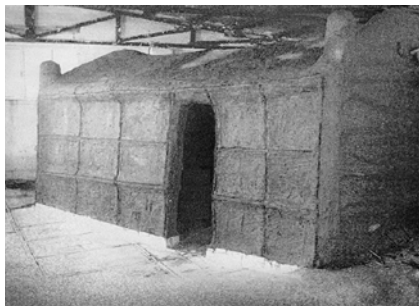
³⁸ Podle Drowerové je stavba *mandí* kodifikována písemně (Drower, *Mandaeans*, str. 123). Neznám ale žádný text, podle něhož by se stavělo. Rituál posvěcení *mandí* je obsažen ve svitku *Šarh d-paruanaii* (Burtea, *Fest*, str. 29–55).

³⁹ Choheili, *Shkinta*, str. 1.

⁴⁰ Drower, *Prayerbook*, str. 79, pozn. 2.

obr. 7

obr. 8

Na stavbu *mandi* se užívá pouze hlína (jíl) a rákos, bavlněný provaz, kmen datlovníku a sláma.⁴¹ Svatyně má rozměry přibližně 2,5 x 3,5 m, výška celé stavby je 2,5 m. Rákosové sloupy nesoucí střešní pilíř (z datlovníku) jsou situovány jeden na východ, jeden na západ. Na jižní – přední straně stavby je pak vchod. Ten má mít takovou velikost, aby jím jak na šířku, tak na výšku prošel člověk obvyklého vzrůstu, stejnou výšku mají i stěny *mandi*. *Mandi* nemá žádná okna a neobsahuje žádné vnitřní vybavení. Uvnitř jsou zpravidla jen dřevěná sedátka, na nichž kněží sedí při rituálech, aby nemuseli sedět na zemi.

Mandi staví pod dozorem kněží zbožní Mandejci a věří se, že za účast na stavbě je čeká odměna v říši Světla. Důležitou roli hraje symbolika „sedmi“: na střeše je sedm svazků rákosu, ve svazcích je sedm prutů rákosu atp. [obr. 7]. Počet „sedm“ na různých místech architektury *mandi* má symbolizovat sedm sfér horních světů, tzv. *maṭarta* (pl. *maṭarata*), strážních domů, jimiž musí dle mandejské nauky projít duše, když se po smrti těla vrací do říše Světla. Opakujících se sedm prvků má Mandejcům připomínat, aby žili dle mandejské víry a dodržovali povinnosti nutné k tomu, aby duše prošla a nebyla uvězněna v těchto strážních domech.⁴²

Použití materiálu, strohostavby a skutečnost, že vnitřek *mandi* je zcela prázdný, kontrastují s evropskou představou „chrámu“. Pro Mandejce je ale *mandi* „posvátným“ územím, na němž platí přísná rituální pravidla čistoty.

⁴¹ Rákosové chaty jsou obvyklými příbytky obyvatel iráckých a iránských mokřinatých oblastí. Jednotlivé typy těchto staveb popisuje Drowerová (*Mandaeans*, str. 125–126, k *mandi* viz str. 123–124).

⁴² Choheili, *Shkinta*, str. 2.

Poté, co je svatyně náležitým rituálem konsekrována, směřjí do ní stejně jako do celého pomoci „hranic“ (*mišra*, viz níže) vyděleného areálu vstoupovat jen zasvěcení, tj. kněží a také jejich pomocníci.⁴³

Mandi v Austrálii

V současnosti stojí na světě pravděpodobně pouze tři *mandi*. Jedna se nachází v Bagdádu, druhá v Íránu, ukryta zrakům nemandejců coby stavba chráněná ještě jednou nad ní postavenou stavbou [obr. 8]. V březnu roku 2007 byla postavena a posvěcena nová *mandi* v Austrálii. Mandejských svatyní bylo dříve pravděpodobně o mnoho více. Relativně jednoduchá stavba zřejmě umožňovala, aby každá větší komunita s knězem měla svou *mandi*. Budování svatyní bylo znakem prosperity obce⁴⁴ a naopak pokles jejich počtu signalizoval pronásledování a zhoršení pozice komunity. Podle spisu *Haran Gauaita* se za vlády Arsakovců Mandejcům tak dařilo, že počet svatyní (*mašknia*) v Babylonii vzrostl na 400, zatímco zhoršené podmínky života za následné vlády Sasánovců (224–650) se měly odrazit ve snížení počtu až na 160. Tato negativní tendence pak dle textu pokračovala i poté, co Mandejci obývaná území dobyli muslimové.⁴⁵ Pro tak vysoké počty svatyní nemáme žádné externí doklady, můžeme se jen domnívat, že předpokládají tak početnou komunitu, jež by sotva unikla pozornosti historiků. Obecně proto tyto údaje považujeme spíše za idealizovanou vzpomínku na všeobecně za tolerantní považovanou dobu vlády Arsakovců. Ničení mandejských svatyní muslimy je však doloženo již v *Knize Janově*, jejíž redakci datujeme do poloviny 8. stol.⁴⁶ To, že byly mandejské svatyně strhávány nebo zapalovány, dokládají i zprávy z kolofonů: rukopis iniciačního rituálu z r. 1599 dokládá stržení *mandi* v Basře a podle kolofonu Ginzy z roku 1615 vedl záměr postavit *mandi* zřejmě k násilnostem a vposledku k masakru komunity.⁴⁷ Ve výčtu popisů násilností bychom mohli pokračovat. Podle zpráv kolofonů

⁴³ Kněžská hierarchie rozlišuje tři stupně: *tarmida* – *ganzibra* – *riš ama*. Pomocník kněze – *šganda* – neabsolvuje žádnou iniciaci a v přísném slova smyslu není zasvěcen do (tajné) kněžské moudrosti (*naširuta*).

⁴⁴ Drower, *Haran*, ř. 7: *ubnun bimandia* („stavěli svatyně“, str. 3); ř. 90: *mašknia* (str. 10); Macuch, *Anfänge*, str. 114–115; 136.

⁴⁵ Text *Haran gauaita* uvádí pouze, že počet „praporců“ (*drabša*) klesl na 60, ale v předcházejícím líčení vždy uvádí počet praporců a svatyní najednou, takže lze předpokládat, že míněn má být pokles svatyní (Drower, *Haran*, str. 14–15, mandejský text ř. 133–137).

⁴⁶ Di 85:2–3/88:3–4 (*mašknia*).

⁴⁷ Buckley, *Stem*, str. 10–11; 91–92.

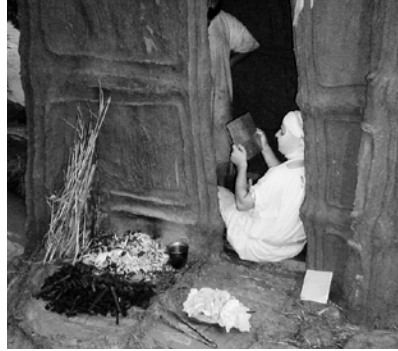
obr. 9

obr. 10

obr. 11

obr. 12

usuzujeme, že počet mandejských svatyní byl již v 16. stol. minimální. Podle hodnověrné zprávy Petermannovy z poloviny 19. stol. mají v době jeho pobytu Mandejci jen jeden „chrám“ a ten stojí v Súq al-Šujúh.⁴⁸ O zabavení, resp. zničení *mandi* v Iráku hovoří zpráva „Mandaean Human Rights Group“ z ledna 2007⁴⁹ a právě na pozadí podobných zpráv je třeba vnímat konsekraci první diasporní *mandi* vůbec roku 2007. Její stavba byla velice důležitým počinem, a to jednak vzhledem k rozrůstající se komunitě v Austrálii, která čítá kolem 4 000 Mandejců a neustále se zvětšuje, jednak s ohledem na komunitu v celosvětovém měřítku.

Mandi v Austrálii se nachází na soukromém pozemku, což na rozdíl od tradičního místa pro rituál *mašbuta* v západní oblasti Sydney zaručuje soukromí prováděných obřadů.⁵⁰ *Mandi* stojí na cestě svažující se pozvolna k řece tak, že vzniká uzavřený a ze stran chráněný prostor a stavba není ze strany téměř vidět. Svahy, do nichž se zařezává k řece se svažující cesta, tvoří přirozené „ohrazení“ pozemku, otevřené jen směrem k vile majitele pozemku a směrem k řece [obr. 9]. Chata byla vyrobena tradičním způsobem a na první pohled je k nerozeznání od *mandi* na fotografiích, které pořídila ve 30. letech Drowerová.⁵¹ Ke svatyni je kanálem přiváděna

⁴⁸ Petermann, *Reisen*, str. 116. Dle Buckleyové musela být v Petermannově době ještě jedna *mandi* v Huweize (Buckley, *Stem*, str. 138).

⁴⁹ *Sabian Mandaean in Iraq face annihilation. Report produced by the Mandaean Human Rights Group*. January 2007, str. 7.

⁵⁰ Na druhou stranu proto, že stavba stojí na soukromém pozemku, ji také řada Mandejců bojkotovala a celý týden svátku *Paruanaiia* byl poznamenán spory o její legitimitu.

⁵¹ Fotografie *mandi* z Iráku z roku 1969 od K. Rudolpha obsahuje jeho publikace *Mandaicism*, obr. XIX–XX. Viz též Rudolph, *Gnóze*, str. 341, obr. 37.

voda, jež vytváří menší, asi půl metru hluboký bazén [obr. 10]. Voda v něm spíše stojí, než proudí, a pro nemandejce rozhodně nevypadá jako „živá voda“, spíše naopak. Prostor mezi bazénem, korytem řeky a vchodem do *mandi* je ohraničen pomocí malých „hrází“ navršených z jílu a označovaných jako *mišra* (tj. omezení, hranice).⁵² Na takto vydělené ploše panují podobně přísná rituální ustanovení jako v samotné *mandi*. Právě kvůli jejich možnému porušení je prostranství rozděleno na malý počet dílčích prostorů [obr. 11]. Vstoupí-li do takto vymezeného prostoru nějaká nečistá osoba nebo dojde-li během rituálu k pochybení, pak nemusí být očištěn celý areál včetně *mandi*, ale jen příslušný malý úsek. Vstoupit sem smějí jen zasvěcení, a i ti musejí před vstupem absolvovat očištný rituál. Stejně tak musí rituální očištnou projít všechny předměty a ingredience používané při rituálech zde konaných. Jednotlivé suroviny zabalené do zauzlených kusů látky, včetně mouky a soli, dále dřevo na oheň, dřevěné „stoličky“, na kterých budou sedět kněží, hmoždír, pánve i rituální „tácy“ (*tariana*), vše musí projít rituální očištnou v „proudící“ vodě kanálu, dokonce i liturgická sbírka, která je pro tento účel celá vyryta do plechových plátů [obr. 11].

Celá svatyně je pravidelně každoročně posvěcována během svátků *Paruanaiia* zvláštním rituálem s názvem *traša d-mandi* („Vztyčení“ nebo „Postavení *mandi*“) nebo též *ptaha d-bmanda* („Otevření *mandi*“). Jeho scénář je obsažen v nedávno editovaném svitku ze sbírky lady Drowerové (D.C. 24) *Šarh d-paruanaiia (Vysvětlení svátku Paruanaiia)*.⁵³ Jedná se o složitý komplexní rituál, jehož součástí je „fyzická“ očista svatyně, během níž kněz se svým pomocníkem „očistí“ vodou z řeky celý (pomocí jednotlivých „hranic“ (*mišra*) vydělený) areál a samotnou *mandi*. Kněz přitom stojí rozkročen ve vodním kanálu a nabírá vodu dlaněmi a energicky v rychlém sledu skrání nejprve západní a jižní stěnu stavby a prostor před ní. Pak nabere vodu do plechové nádoby, vyjde před *mandi* a skrání jižní stranu, střechu a nakonec vnitřek svatyně. Odřikává přitom formuli: „Jméno Života (*hiia*) a jméno Poznání Života (*manda d-hiia*) je nad tebou vysloveno“, do níž postupně vkládá jména dalších bytostí Světla („Jméno velkého Šišlama je nad tebou vysloveno“ atp.). Následuje specifická forma rituálu *masiqta* konaná ve jménu některého z kněží, kteří užívali titulu „hlava národa“ (*riš ama*). Vyjma preliminárních sekvencí se celý rituál koná v *mandi* a očím nezasvěceného je nepřístupný. Nicméně

⁵² Drower – Macuch, *Dictionary*, str. 269.

⁵³ Celý rituál nese název „*Dukrana* jediného velkého Spravedlivého“ (*dukрана lh-daia rba zadiqa*; viz Burtea, *Fest*, str. 28–55). Rudolph (Literatur, str. 344) zmiňuje existenci svitku *Šarh d-ptaha d-bimanda* („Vysvětlení otevření *mandi*“).

protože stavba nemá žádná okna, situují kněží většinu aktivit co nejbližší ke vchodu do svatyně, což je nezbytné především při četbě modliteb a hymnů [obr. 12]. K preliminárním sekvencím rituálu patří očista všech akterů (*mašbuta*) a porážka holuba (rituál s názvem *qnasa d-iuna*), jehož uvařené maso je jednou z řady ingrediencí rituální hostiny. Celý rituál, jemuž jsem měl možnost být přítomen, trval přibližně 14 hodin a výjimečný byl v tom, že se jednalo o konsekraci právě postavené stavby. Nutnost opětovného každoročního posvěcení svatyně spojují texty s tzv. *m̄baṭal* dny, což je pět nečistých či „neplatných“ dní, které předcházejí pětidennímu svátku *Paruanaiia*.⁵⁴

Na závěr je třeba objasnit, proč je stavba diasporní *mandi* tak důležitá. Výkon většiny mandejských rituálů je poměrně nenáročný na prostory, v nichž se odehrává. Rituál *mašbuta*, svatební rituál, rituál „Posvěcená almužna“ (*zidqa briha*), to jsou všechno rituály, jejichž praxe je vlastně odkázána pouze na přítomnost vodního toku (nebo jeho náhrady v městských bazénech) či (jak jsme viděli výše) v případě svatebního rituálu na jednoduchou rituální „chatku“, jejíž stavba zabere nanejvýš pár hodin.⁵⁵ Některá mandejská komunita může tedy celkem dobře existovat bez *mandi*, aniž by tím byla zásadně ochuzena o možnost vykonávat většinu rituálů, jak ukazuje například komunita v Holandsku. Na existenci mandejské svatyně je však odkázán rituál vzestupu duše (*masiqta*), který je součástí dvou zásadních komplexních rituálů, jež jsou v dlouhodobé perspektivě předpokladem života náboženské komunity. Jedná se především o rituál iniciace aspiranta kněžství (*traša d-taga*), jehož zasvěcení je kompletní až tehdy, když celebruje ve prospěch svého učitele, tedy kněze, který jej inicioval, rituál *masiqta*. Teprve po bezchybném provedení „první *masiqta*“ (*masiqta bukarta*)⁵⁶ je dle příslušného rituálního textu nový kněz oprávněn k celebrování rituálů⁵⁷ a stává se plnohodnotným knězem, zástupcem říše Světla v pozemském světě (*tibil*). Stejně tak dosažení druhého stupně kněžské hierarchie (*ganzibry*), jehož přítomnost u řady rituálů je podmínkou jejich platnosti, je vázáno na

⁵⁴ Drower, *Questions*, par. 13, str. 62/199. *Mandi* se navíc může stát rituálně nečistou díky nějaké závažné chybě při provádění rituálních úkonů (*ibid.*, par. 32, str. 66/206).

⁵⁵ Také na vhodné klimatické podmínky.

⁵⁶ Tato forma rituálu „první *masiqta*“ (*masiqta bukarta*) je do značné míry shodná s rituálem konaným v rámci posvěcení mandejské svatyně (*tarasa d-mandi*). Drower, *Mandaeans*, str. 158–165.

⁵⁷ Drower, *Coronation*, ř. 24, str. 48a /36.

výkon rituálu *masiqta*, a tedy na existenci *mandi*.⁵⁸ I když Mandejci dnes často zdůrazňují etnický nebo kulturní ráz mandejství, jedná se především o komunitu náboženskou, soustředěnou kolem textů, rituálů a autority kněží. S narůstající nestabilitou tradičních území obývaných Mandejci (Irák, Írán) je tak možnost předepsaným způsobem provádět v diaspoře kněžskou iniciaci zřejmě jedinou možností přežití mandejské komunity.

Jiří Gebelt

Husitská teologická fakulta Univerzity Karlovy

Jiri.Gebelt@seznam.cz

Seznam vyobrazení

- 1: Kultický areál s *mandi*. Vyobrazení Drowerové (*Mandaeans*, str. 141).
- 2: *Mandi* v Austrálii. Jižní a západní stěna (foto J. Gebelt).
- 3: *Mandi* v Austrálii. Západní a severní stěna (foto J. Gebelt).
- 4 a 5: *Andiruna* v holandské diaspoře. Záběr ze svatebního rituálu (foto J. Gebelt).
- 6: „Odstrojená“ *andiruna* postavená u příležitosti svatebního rituálu v Austrálii (foto J. Gebelt).
- 7: Detail struktury střešní části *mandi* (foto J. Gebelt).
- 8: *Mandi* v Íránu (přetištěná fotografie, kterou mi věnoval *ganzibra* Salláh, autora neznám).
- 9: Areál s *mandi* na soukromém pozemku v Austrálii (foto J. Gebelt).
- 10: Kanál přivádějící a odvádějící vodu z řeky k *mandi* (foto J. Gebelt).
- 11: Prostřednictvím „hranic“ (*mišra*) vymezený, rituálně očištěný prostor před *mandi*. Pomocník kněze (*šganda*) po našem příjezdu ještě dodělal další dílčí „hranice“, aby byl prostor rozdělen na co nejmenší části. O stěnu *mandi* je opřený text rituálu porážky holuba (*qnasa q-iuna*). Na zemi leží plechové pláty s vyrytými texty hymnů a modliteb recitovanými při rituálu konsekrace *mandi* (foto J. Gebelt).
- 12: Z rituálu konsekrace *mandi* (foto J. Gebelt).

⁵⁸ Rituální dění, jímž se kněz (*tarmida*) stává *ganzibrou*, předpokládá mj. úmrtí zbožného Mandejce. V jeho prospěch musí kněz, který se *ganzibrou* má stát, celebrovat rituál „dopisu“ (*ingirta*), jenž má duši zemřelého zaručit návrat do říše Světla. Část tohoto rituálu se koná v *mandi*, v níž pak tři dny po smrti zbožného Mandejce celebruje aspirant druhého stupně mandejské kněžské hierarchie rituál *masiqta*, v tomto případě právě ve jménu zesnulého. K rituálu *ingirta* viz Lidzbarski, *Liturgien*, 111–120.

Seznam literatury

- ALSOHAIRY, S., *Die irakischen Mandäer in der Gegenwart*, Phil. Diss. Hamburg, Hamburg 1975.
- BUCKLEY, J. J., *The Great Stem of Souls. Reconstructing Mandaean History*, Piscataway 2005.
- BURTEA, B., *Das mandäische Fest der Schalttage. Edition, Übersetzung und Kommentierung der Handschrift DC 24 Šarh d-paruanaiia*, (Mandäische Forschungen 2), Wiesbaden 2005.
- BURTEA, B., „Zihrun, das verborgene Geheimnis“. *Eine mandäische priestertliche Rolle. Edition, Übersetzung und Kommentierung der Handschrift DC 27 Zihrun Raza Kasia*, (Mandäische Forschungen 3), Wiesbaden 2008.
- DROWER, E. S., „A Mandaean Bibliography“, *Journal of the Royal Asiatic Society* 1953, str. 34–39.
- DROWER, E. S. – R. MACUCH, *A Mandaic Dictionary*, Oxford 1963.
- DROWER, E. S., *The Haran Gawaita and The Baptism of Hibil-Ziwa. The Mandaic Text Reproduced Together With Translation, Notes and Commentary*, (Studi e Testi 176), Citta del Vaticano 1953.
- DROWER, E. S., *The Thousand and Twelve Questions (Alf Trisar Šuialia): A Mandaean Text Edited in Transliteration and Translation*, (Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Institut für Orientforschung 32), Berlin 1960.
- DROWER, E. S., *The Canonical Prayerbook of the Mandaeans*, Leiden 1959.
- DROWER, E. S., *The Coronation of the Great Šišlam. Being a description of the rite of the coronation of a Mandaean priest according to the ancient canon; transl. from two mss. entitled „The Coronation of Šišlam-Rba“, DC54 Bodleian Libr., Oxford (1008 A.H.) and Or.6592, Brit.Mus. (1298 A.H.); with discussion of the „words written in the dust“ by E. S. Drower*, Leiden 1962.
- DROWER, E. S., *Šarh d-Qabin d-Šišlam-Rba (D.C. 38) Explanatory Commentary on the Marriage-Ceremony of the Great Šišlam*, (Biblica et Orientalia 12), Roma 1950.
- DROWER, E.S., *The Mandaeans of Iraq and Iran: Their Cults, Customs, Magic Legends, And Folklore*, Oxford 1937.
- EVANS, C. A., „Opozice vůči chrámu: Ježíš a kumránské svitky“, in: J. Charlesworth (ed.), *Ježíš a svitky od Mrtvého moře*, Praha 2000, str. 242–259.
- GEBELT, J., „Mandejské náboženství“, *Religio. Revue pro religionistiku* 4 (1996) 37–66.

- GEBELT, J., „Mašbuta. Mandejský „křest“, *Theologická revue* 80 (2009) 44–65.
- CHOHEILI SOLEIMAN, S., *Shkinta* (zatím nepublikovaný článek o stavbě *mandi*).
- KRUISHEER, D., „Theodore Bar Koni's Ketábá d-Eskolyon as Source for the Study of Early Mandaeism“, *Jaarbericht ex Oriente Lux* 33 (1993/94) 151–169.
- LIDZBARSKI, M., *Das Johannesbuch der Mandäer, Text/Einleitung, Übersetzung, Kommentar*, Gießen 1905/1915.
- LIDZBARSKI, M., *Ginza: Der Schatz oder das große Buch der Mandäer*, (Quellen der Religionsgeschichte 13), Göttingen 1925.
- LIDZBARSKI, M., *Mandäische Liturgien*, (Abhandlungen der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Philologisch-historische Klasse. Neue Folge Bd. 17,1), Berlin 1920.
- MACUCH, R., „Anfänge der Mandäer“, in: F. Altheim – R. Stiehl (eds.), *Die Araber in der Alten Welt*. Bd. 2, Berlin 1965, str. 76 – 190.
- NÖLDEKE, T., *Mandäische Grammatik*, Halle 1875. (Repr.: Nöldeke, T., *Mandäische Grammatik. Im Anhang: Die handschriftlichen Ergänzungen in dem Handexemplar Theodor Nöldekes bearbeitet von Anton Schall*, Darmstadt 1964).
- PETERMANN, J. H., *Reisen im Orient*, Leipzig 18652.
- PETERMANN, H. J., *Thesaurus sive Liber Magnu, vulgo „Liber Adami“ appellatus opus Mandaeorum summi ponderis. Tom.I: Textum continens, Tom. II: Lectiones codd. additamenta et corrigenda continens*, Leipzig 1867.
- POKORNÝ, P., *Píseň o perle. Tajné knihy starověkých gnostiků*, Praha 1998.
- RUDOLPH, K., *Die Mandäer I: Prolegomena. Das Mandäerproblem*, Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments 56, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1960.
- RUDOLPH, K., *Die Mandäer II: Der Kult*, (FRLANT 57), Göttingen 1961.
- RUDOLPH, K., „Die mandäische Literatur. Bemerkungen zum Stand ihrer Textausgaben“, in: id., *Gnosis und spätantike Religionsgeschichte: Gesammelte Aufsätze*, (Nag Hammadi and Manichaean Studies XLII), Leiden – NewYork – Köln 1996, 339–362.
- RUDOLPH, K., *Gnóze. Podstata a dějiny náboženského směru pozdní antiky*, Praha 2010.
- RUDOLPH, K., *Mandaeism*, (Iconography of Religions XXI), Leiden 1978.
- Sabian Mandaeans in Iraq face annihilation. Report produced by the Mandaean Human Rights Group*. January 2007.
- SOKOLOFF, M., *A Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, Jerusalem 2002.